

7. Кохан Я. О. Символічна логіка: повернення до витоків. Функціональний погляд на світ // Практична філософія, № 1, 2006. – С. 240–244.

8. Kokhan Y. Semantic presuppositions in logical syntax // Journal of Applied Non-Classical Logics Volume 22, Issue 1-2, 2012, 29-41; <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/11663081.2012.682437>.

9. Мальцев А. И. Алгебраические системы. – М.: Наука, 1970. – 392 с.

УДК 811.161.2:81'282.36

Колесников А.О.
(Київ, Україна)

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ГРАМАТИКОЮ ГОВІРКИ С. РОЙЛЯНКА САРАТСЬКОГО Р-НУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті визначаються диференційні та інтегральні морфологічні риси української говірки в ареалі межиріччя Дністра і Дунаю, з'ясовується її місце у класифікації українських говірок.

Ключові слова: *говірка, ареал межиріччя Дністра і Дунаю, морфологічні риси.*

В статтє определяются дифференциальные и интегральные морфологические черты украинской ЧДС в ареале междуречья Днестра и Дуная, устанавливается ее место в классификации украинских говоров.

Ключевые слова: *говор, ареал междуречья Днестра и Дуная, морфологические черты.*

The author describes different and integral morphological features of an individual Ukrainian dialect spoken in the area between the Danube and the Dniester rivers, establishes its place in typology of the Ukrainian dialects.

Key words: *dialect, the area between the Danube and the Dniester rivers, morphological features.*

Новожитня українська говірка с. Ройлянка Саратського р-ну Одеської області входила в коло об'єктів вивчення В.П. Дроздовського, В.П. Логвин (60-ті роки ХХ ст.), П.Ю. Гриценка (80-ті р. ХХ ст.), але окремо не розглядалася, хоча з-поміж інших українських говірок ареалу межиріччя Дністра і Дунаю (МДД), що сформувалися переважно на південно-східній діалектній основі, яскраво вирізняється наявністю багатьох рис південно-західного наріччя. Це дало підстави навіть констатувати, що її «...слід розглядати як належну до південно-західної групи говірок» [1: 43], а також відзначити спільність з діалектними мікросистемами сіл Молдовою / Молодово Саратського р-ну, Ройлянки / Нової Райлянки Татарбунарського р-ну та Петрівки Тарутинського р-ну, мешканці яких «...в основній своїй частині є вихідцями з території поширення південно-західних говірок (зокрема буковинських)» [2: 151]. Єдність цих говірок, зумовлена спільним генезисом (компактне переселення з Хотинщини), підтверджується нашими спостереженнями

© Колесников А.О., 2012

і свідченнями діалектоносіїв (в *Молодово го'вор'ат йак у'нас*). Носії говірки с. Ройлянка Саратського р-ну називають себе райками (*рай'ки нас назив'ають, он /'каже / прийшла рай'ота*). Більшість представників цієї субетнічної групи, яких номінують ще й райлянами, райками солоними, русинами, руснаками, які є представниками корінного населення Бессарабії [3: 106], у межах ареалу компактно проживає саме тут.

Діалектоносії усвідомлюють відмінність свого мовлення (в *Ча'ричанки йе та'к'і сло'ва / ц'ї су'с'їди // шч'о ми / дл'а нас і непон'атно / про шч'о во'ни го'вор'ат*), вважають його *грубу'ватим* (у нас *кажут гра'уса / ку'на'уса / в'ї'вца // а в За'барах у'же на с'а*). В.П. Дроздовський зауважував з цього приводу: «Тверда вимова *ц* і *с* в словах типу *см'ї'їа'уса, с'м'ї'їеца, ца, ўса, х'лопиц, ко'лис* є ще досить стійкою рисою. Саме вона спадає на пам'ять жителям навколишніх сіл, коли йдеться про *рай'к'ів сол'оних...*» [4: 75]. Окрім фонетичних особливостей мовцями підкреслюються й лексичні (наявність слів *роз'кал', го'джак, ко'тлон, соба* тощо), пов'язані зокрема і з нульовими діалектизмами (у нас *виноградник / це в Ча'ричанки ба'ги; у нас не кажут попу'шойа / у нас куку'руза*). Уваги до ареально релевантних мовних явищ, нульових діалектизмів / лакун потребує й морфологічний рівень говірки. Адже південно-західні говори української мови, на відміну від північних та південно-східних, характеризує найбільша своєрідність саме на рівні граматики [5].

Мета статті – визначити за допомогою прийому діалектної текстології ареально релевантні морфологічні риси говірки, уточнити її місце серед діалектів української мови та з'ясувати його у типології українських говірок ареалу МДД.

У першу чергу впадають у вічі такі регулярні фонетико-морфологічні риси, що відрізняють аналізовану говірку від більшості говірок МДД, як послідовна твердість у різних формах дієслівного постфікса *-са (-с)* (*в'зуца, ос'талиса, ли'шилося, уро'дивса, бол'тайсса, дв'виса, не ку'палис*), суфікса *-ск* у прикметниках і прислівниках (*Хотинського, ро'їл'анських, руский, по-руски, по-ча'ричански*), займенникового неозначеного постфікса *-с* (*їа'к'ийс, їа'к'їс, їа'кес, ко'лис, дес, шос*), дієслівних флексій *-ат, -ут* (*го'вор'ат, х'рест'ат, ловл'ат; кажут, поси'лайут, б'їут*), форм займенників і прислівників (*ца, цу, ўса, доси, суди*) й інші вияви «грубуватості» (*в'їт'тоди, то'ди, в'ї'вца, н'їмец, возме*), спричинені передусім твердою вимовою *ц, с*, наголос у формах різних частин мови, але насамперед у дієслівних (*було, були, держу, кажу, до'їу, при'вела, жи'ла, при'везли, по'паде, при'їду, най'ду*). Все це інтерпретується як південно-західні ознаки [2; 5].

Спостереження над морфологією іменника в діалектних текстах говірки свідчить про наявність значної кількості ареально релевантних рис щодо відмінка й числа. Форми неозначеної множини можуть відрізнятися від літературних наголосом у прямих і непрямих відмінках (*виногра'ди, нана'ш'ки, лож'ки, с'нопи, до'йар'ки, за нана'ш'ками, в кеп'ках, у фу'фай'ках, до'йар'ок*). Незмінювані за числом розряди необчислюваних іменників (*кар'тошка, мор'ква, му'ка, сало, ко'нопл'ї*), окрім збірних (*брат'ва, рай'ота, дра'нт'а*), можуть набувати змінюваності, як збігаючись з літературною нормою (*н'їмец'к'ї тери'тор'її*), так і відрізняючись від неї (*о'цих шоко'лад'їу*). Останнє властиво українським говіркам, і південнобессарабським зокрема [2]. Вираження означеної множини пов'язане з уживанням числівниково-іменникових конструкцій, причому числівникові форми непрямих відмінків є лакунарними, за винятком числівників на позначення чи-

сел від 1-го до 4-ох, які зберігають словозміну (з *тр'ома си'нами, двох бра'т'ів, п'ят' чу'лув'ік, шест' прол'отоу, ш'й'с'ат к'і'лометр'ів*). Зв'язок з іменником при цьому не відрізняється від літературного стандарту. Для рахування тварин використовуються лічильне слово *штук*, для людей – *душа* (*до'йів ш'і'снац'іт' штук ко'ров, о'динац'ат' душ ра'й'л'анських*).

У поєднанні з числівниками *два, три, чотири* у наз. в. / знах. в. одн. іменників І і II відм. говірку характеризують залишки двоїни, притаманні насамперед для південно-західних говорів, що варіюються з літературно нормативними як у ч. р., так і в ж. р. (*дв'і во'їн'і, три п'ідвод'і, дв'і ко'рові – дв'і с'естри; два б'рата, три дн'а, три капр'а'л'а – два хло'пц'і, три класи, три чер'вонц'і*). Активність форм двоїни у говірці с. Ройлянки порівняно з іншими говірками МДД відзначала і В.П. Логвин [1: 39].

Прості і складні числівники виявляють й інші структурні особливості. Нумератив *один* має варіанти *й'єдин, й'една*, властиві карпатським говіркам і не спостережувані у говірках МДД з південно-східною та північною діалектною основою. Зафіксовано числівникові форми *по п'їєт', дв'і'нац'іт', п'ат'найса'того, п'ат'найса'т'*, представлені у наддністрянських та подільських говірках.

Іменники І і II відм. є центральними у говірці. Структури деяких субстантивів специфічні (*зем'н'а, доска, с'вад'ба, бриндз'а, джок*). Окремі пояснюються твердістю (*ца'рица, бол'ни'ца, вулицу, сер'цах, горо'бец*), уканням (*на гу'р'і, ну'р'іг*), протетичними приголосними (*ган'д'ук*), збереженням архаїчних фонетичних рис (*ки'рниц'у*), інші є оказіональними трансформами (*кала'вур, л'іса'пет, мо'цо'цикл*) тощо.

Подібно до буковинських і подільських говірок та інших південно-західних в орудн. в. одн. іменників І відм. ж. р. у твердому, м'якому та мішаному різновидах виступає флексія *-ою* (*доско'ю, земл'о'ю, фа'сол'о'ю, ме'жо'ю*), причому м'якість основи може не зберігатися (*вулицо'ю*). В.П. Логвин констатувала у говірці і наявність форм на *-ой* (*доско'й*) [1: 34]. Такі форми ч. р. характеризує тільки закінчення *-ом* (*с'таростом, з Д'імком, з М'ішом, з Са'шом*). Прикметно, що, як і в середньозакарпатських говорах, флексія *-ом* не поширюється на форми ж. р., на відміну від наддністрянських, гуцульських та інших південно-західних. Діалектологи відзначають первинний характер форм на *-ом* ч. р. і пояснюють їх аналогією до відповідних форм II відм. [1; 2; 5; 6]. Як і в деяких інших говірках МДД (Шв., Пл., Тр.), сфера вживання форми орудн. в. розширена за рахунок переважного передавання нею локативного значення із семами 'засіб пересування', 'шлях' (*пу'возко'ю й'їхали, при'везли ма'шино'ю, вулицо'ю тан'цю'ют, до'рого'ю не можна*). Активність таких конструкцій, зауважена зокрема й у нижньонаддністрянських говірках, підтверджує те, «що категорія орудного предикативного у слов'янських мовах є категорією прогресивною, яка витісняє інші предикативні відмінки...» [7: 12].

У місц. в. одн. іменників І відм. відзначається спорадичність чергування *к/ц* (*на бо'лгарк'і, у Ройл'анки, в Ча'рчанки, на р'ічки*) за наявності *з/з, х/с* (у *ст'р'іси, на до'роз'і*). Щоправда, в окремих лексемах чергування послідовніші (*по ру'ц'і, на ко'н'ац'і*). Відсутність перехідного пом'якшення у говірці фіксувала й В.П. Логвин [1]. Ймовірно, ця риса у генетично південно-західній говірці, як і в багатьох інших українських говірках МДД, є новосформованою і пояснюється аналогією, впливом сусідніх говірок, російського та румунського літературних стандартів. У цій формі виступає та-

кож «давнє фонетичнє зміннє закінчення *-и*» (у *Церкви*), що характерно для південно-західних говорів [1: 33].

Род. в. мн. І відм. унаслідок аналогії до відповідних форм ІІ має переважно закінчення *-ію* (*ха'т'ію*, *в'ід'м'ію*, *коз'ію*, *ко'ров'ію*, *ієр'ію*, *старост'ію*), рідше – *∅* (*рук*, *н'іє*, *ко'ров*). Очевидно, мають периферійний статус фіксовані В.П. Логвин такі форми з флексією *-ий* (*сви'ний*) [1: 35]. Ареально релевантним є те, що цій говірці не властиві форми на *-ей* (*сл'о'зей*, *му'хей*), поширені у ряді говірок МДД (Шв., М., Ч., Сц.). Н.Б. Бекеш зауважувала, що «найбільш значною за сферою впливу форма на *-ію* є в говорах південно-західного наріччя – наддністрянському, подільському, волинському, надсянському, бойківському, гуцульському, покутсько-буковинському» [8: 46].

На відміну від інших говірок МДД, іменники ІІ відм. з основою на *-р* мають тенденцію до пом'якшення, що зберігається і при відмінюванні (*примар'ом*, *сахар'у*, *ма'гар'*, *магар'і*, *новар'*, *новар'ом*, *гек'тар'і*). У навколишніх селах відзначається або твердість в усіх відмінках таких іменників (Яр.), або м'якість лише в наз. в. (Пл.), або в наз. в. і орудн. в. (Шв.). Така поведінка субстантивів ІІ відм. з основою на *-р* властива материнським для цієї говірки північнобессарабським говіркам й відзначена В.П. Дроздовським як південно-західна риса [2: 135].

Орудн. в. одн. субстантивів ІІ відм. характеризує активний вплив флексії твердого різновиду на м'який та мішаний (*писар'ом*, з *корен'ом*, *прис'ідате'л'ом*, *кладб'ішч'ом*, *дн'ом*, *бурдейом*), що так само властиво здебільшого південно-західним діалектам [5: 96], поширене у північнобуковинських говірках [9: к.32]. Повне вирівнювання у говірці відмінкових форм за зразком твердого різновиду, зокрема середнього роду, зауважено іншими діалектологами [1: 36]. Крім того, тут відсутні форми на *-ем*, наявні в говірках МДД.

Дав. в., місц. в. одн. іменників ІІ відм., як і в більшості південно-західних говорів, таких як у закарпатських, наддністрянських, буковинських, мають переважно флексію *-ови* (*жени'хови*, *д'ад'кови*, *по сн'ігови*, *по хл'ібови*), зрідка *-ов'і* (*котов'і*), причому для назв істот і неістот. Давні форми на *-ови*, помічені у говірці мовознавцями [1: 35–36; 2: 136], яскраво ілюструють її генетичний зв'язок з південно-західними діалектами та окремішність в ареалі.

У наз. в. / знах. в. мн. ІІ відм. ч. р. виступають флексії *-у/-і* (*хаз'ай'ни*, *кон'і*), до того ж закінчення *-і* можливе й у твердій групі (*циган'і*), що спостерігається у південно-західних говорах [5: 103]. Як і в деяких інших говірках МДД (Шв., Пл., Пт., Сф.), у цій формі спорадично зустрічається закінчення *-а* (*поій'зда*, *ход'а*).

У род. в. мн. ІІ відм. ч. р. перевага надається флексії *-ію* (*д'ад'к'ію*, *циган'ію*, *сол'дат'ію*, *молдо'ван'ію*, *кум'ію*, *сол'дат'ію*, *бол'гар'ію*), яка в одиничних випадках варіюється з нульовим закінченням (*гек'тар'ію*, *гек'тар'*, *гек'тар*) чи видозмінюється (*про'л'отоу*). У деяких іменниках, як і в множинних (*грошей*), виступає флексія *-ей* (*коней*). Подібно до закарпатських говірок, від окремих слів утворюються форми, що зберігають суфіксальне *-ов-* (*кумов'ів*), генетично споріднене з формантом *-ове* у формах мн. зі збірним значенням типу *сва'тове*, *бра'тове*, які фіксувалися тут [2: 136].

Власні та загальні назви, що належать до ІІ відм., у род. в. одн. характеризує перевага флексії *-а* (*з-н'ід* *Ізма'йла*, *до Бол'града*, *до Ташли'ка*, *з Хот'і'на*, *Дунайа*, *в'ід мос'та*, *до пор'та*), вирізняючи говірку в ареалі, оскільки переважній більшості його діалектних мікросистем властива варіантність на *-а/-у* (Шв., Сф., Мт., Тр., Пл.).

При збереженні розрізнення істот / неістот (всупереч твердженню, що таке розрізнення відсутнє [1: 35]), треба відзначити певну перевагу збігу знах. і наз. в. як в назвах неістот (*зробили чамур, вишії кус'т'ум, поробили зем'л'анк'ї'*; *да'сеш документа, моцо'цикл'ї'у заби'рали*), так і істот (*корови пасти, кози майу, в'івці, поро'с'ата, три'майт в'івці, кози, корови, кон'ї; п'їшоу ж'їл'ат пасти, коз'ї'ї, їв'рейїу в'їгонили*).

Іменники III і IV відм. вживані рідше, ніж I і II. Відзначимо активність грами орудн. в. III відм. з флексіями *-оїу / -їїу*, часто адвербіалізовані (*тойу'ноч'оїу, ноч'оїу, ноч'о'їу, ноч'їїу, ноч'ї'їїу, ноч'їїу*). Якщо закінчення *-оїу*, зокрема зауважене у подільських і буковинських говорах [9], здебільшого пов'язують з індукцією відповідної форми I відм., то форми з *-їїу* безперечно є архаїчними, їх зберігають й інші говірки МДД (Шв., Бр.). Іменники IV відм., як і в окремих говірках ареалу (Шв.), вживаються переважно у прямих відмінках *ти'є'л'а, котен'а*. В орудн. в. таких субстантивів за аналогією до II відм. виступає флексія *-ом* (з *їагн'ом*), поширена у подільських та ін. говірках південно-західних діалектів, спостережена й дослідниками регіону [1].

Функціонування прийменниково-відмінкових конструкцій має небагато відмінностей від літературного стандарту й інших говірок МДД. Але досить яскравою рисою є поширена у закарпатських говорах [5] форма орудн. в. з прийменником *з (с)* в інструментальному значенні (*с'ножиками настру'є'али, при'їїхав з'лод'коїу*).

Прикметник у говірці, окрім твердості суфікса *-ск* (*ча'ричанский, с'їл'с'кий, молдавск'ї*), який може пом'якшуватися під впливом двобічної асиміляції (*с'їл'с'к'ї*), має й інші специфічні ознаки, пов'язані з впливом твердого різновиду відмінювання на м'який у формі наз. в. / знах. в. одн. (*будний*), що характеризує південно-західні діалекти й відзначалося стосовно аналізованої говірки [1: 39], а також зворотний процес (*здо'ров'її*), досі не помічений щодо неї, однак властивий більшості українських говірок МДД (Шв., Бр., Мт., Пл., Сф. тощо). Це стосується всіх форм, що змінюються як прикметники, зокрема займенникових (*о'дни'одних, ц'ї, цу, цих, ц'їх, тих, у'си*). Хоча зауважувалося, що у говірці, на відміну від навколишніх сіл, «всі прикметники (як і відповідні займенники та числівники) закінчуються на твердий приголосний» [1: 39].

Серед специфічних ознак займенника у говірці слід назвати особливості фонетичного оформлення, наголошення і словозміни. Щодо окремих форм, привертає увагу твердість, яка поширюється і на займенникові прислівники (*цу, їа'кїйс, їа'кїхс, їа'к'їс, їа'кес, дес, колїс, шчос*), наголос (*с'воїм, їс'воїїх, їмого*), стягненість (*їтойї, їтойу*), відсутність протези (*на їому, в їого, до їого*), скороченість флексій місц. в. одн. (*в одн'їм, на т'їм, у їа'к'їм-то*). Особові форми займенників зберігають характерні для південно-західних говорів давні енклітичні форми, зокрема дав. в. одн. (*мама м'ї ка'зала*), що відзначено й у північнобуковинських говірках, а також архаїчні форми род. в. одн. ч. р. і с. р. (*до їего*), зауважені діалектологами [1: 40; 2: 136]. Окремі прийменниково-відмінкові форми особового займенника *в'їн* функціонують без приставного *н* (*в їого, до'їїх, за їнейу, за ним*), а у наз. в. одн. зафіксовано форму *їон*.

Вказівний займенник *той* у род. в. і орудн. в. одн. ж. р. характеризують лише стягнені форми (*їтойу по'воз'коїу, їтойї арти'лер'їїї, з їтойї ко'манди*), поширені у більшості говірок МДД, але особливо у досліджуваній [1: 40], натомість форми род. в., знах. в., дав. в., місц. в. мн. мають подібні до літературного стандарту закінчення *-їх, -їм* (*в'їд тих, тим*), що є релевантною рисою цієї говірки. Як і в більшості південно-західних говорів у присвійних займенників *м'її, тв'її, св'її* у непрямих відмінках наголос падає на основу

(*мого, т'воїх, своїм, своїх*). У говірці функціонують особливі займенникові форми *то, вс'о* (*в то у'ремїа, вс'о їе*).

Дієслово, окрім відзначеної твердості фіналей, особливо постфікса *-ся*, що частіше реалізується саме в цьому морфові і дуже рідко є напівпом'якшеним (*но'їа/вл'айуц-а*) або виявляється як *-с* (*не ку'палис*), та основного компонента форманта 3 ос. мн. *-ут, -ат*, має ряд інших ареально релевантних рис, пов'язаних, зокрема, зі специфічним наголосом та оформленням граматичної структури (*возме, н'їїме, по'юно, х'т'їти, х'т'їу, го'нитити, пере'гонили, го'нили, ви'гонили, го'рали*), які характеризують південно-західні діалекти. Причину особливостей деяких з форм можна вбачати в меншій, порівняно з моделлю літературної мови, активності певних класів дієслів, зокрема III, зі співвідношенням фіналей основ *-а/-ай* (*н'їїме, за'гон'ат*). Відзначимо, що в інших говірках МДД навпаки спостерігається активність дієслів цього класу (*ска'кайут', ма'хайут'* – Шв.). Virізняє досліджувану діалектну мікросистему з-поміж інших її помічена попередниками [1: 42; 2: 135] специфічна інфінітивна форма *їсти* від дієслова *їти* (*буду їсти, їдете ї'ти, с'тали їсти*), властива буковинським та подільським говіркам. Дієслово *їтити* також має структуру, властиву південно-західним говорам (*їл'ї'ати, за'л'ї'ати, за'л'ї'али*).

Форми інфінітива у говірці, що функціонує переважно у складі конструкцій з іншими дієсловами (*с'тати, по'чати, х'т'їти, їбути* тощо), незалежно від кінцевого звука основи та наголосу, мають насамперед формант *-ти* (*трус'ити, ска'зати, їловити, с'пати, охра'н'ати*), спорадично *-т* (*ро'бит*). Це властиво південно-західним говорам, зокрема подільським, але не притаманне говіркам МДД, у яких переважають форми з кінцевим *-т'*. У формах з постфіксом *-са* виступає аломорф *-т* (*в'чица, в'зуца, в'д'їца*).

У 2 ос. одн. атематичні дієслова мають флексію *-еш / -еши* (*да'сеш, пої'сеши*), що виникли ймовірно внаслідок аналогії до дієслів I дієвідм. Це стійка риса говірки, зауважена дослідниками [1: 42] та позиційована як південно-західна [2: 136], є протиставною у межах ареалу, оскільки тут функціонують або подібне до літературної мови закінчення *-и* (Пл.), або до II дієвідм. закінчення *-иш* (Шв., Тр.).

У 3 ос. одн. II дієвідм. у дієслів з ненаголошеним закінченням унаслідок аналогії до відповідних форм I дієвідм. подібно до інших говірок МДД (Шв., Пл., Бр., Сф.) виступає флексія *-е* (*варе, корме, душе, не при'ходе, про'ходе, плоте, при'воде*). Перед постфіксом *-са* для II дієвідміни з цим значенням функціонує морф *-ит* (*вариц'а*), а для I – *-ет* (*розвес'н'айец'а*). Нетиповими для говірки є поширені в інших говірках «спрошені форми 3 ос. одн. теперішнього часу дієслів I дієвідм.: *хва'та, ма'ха, зна*» [1: 42].

Форми 1 ос. мн. I і II дієвідм. мають насамперед скорочені флексії *-ем / -им* (*пере'грус'айем, отпу'скайем, с'ї'даїем, їдем, го'ворим*), рідше нескорочені (*н'їдемо, пр'аде'мо*). Перед постфіксом *-са* перевага також надається скороченому морфові (*лі'шайемса*).

Форма 3 ос. мн. виражається, на відміну від інших говірок ареалу і подібно до південно-західних діалектів, флексіями *-ут* для I дієвідм. і *-ат* для II (*бе'рут, в'їдст'їнайут, бук'суйут, о'д'ївайут; х'рест'ат, х'т'ат, нос'ат, с'тавл'ат, лоул'ат*), але, як і в інших українських говірках, дієслова II дієвідм. у цій формі можуть набувати флексії I (*держ'ут*). До того ж, ймовірно, втратили активність фіксовані раніше форми без кінцевого *т* (*ломн'а, їл'ї'убл'а, вар'а*) [1: 42; 2: 136] та форми типу *с'тавут, робут* [2: 136].

Граему майбутнього часу недок. виду характеризують тільки аналітичні форми за лакуарності синтетичних (*буду ку'їл'ї'ати, буду їсти, їдете ї'ти, їдеш ро'бити*), що

є інтегральною рисою досліджуваної говірки з іншими говірками МДД (Шв., Пл., Тр., Яр., Сф., Бр.)

Активно функціонують форми давноминулого часу (*во́на бу́ла не прийшла, роз'ї́йшлеса бу́ли, за́ходили бу́ли, за́мерзло бу́ло*).

Дієприкметники творяться переважно суфіксом *-ан* (*скла́джан'і приго́товл'аний, ран'а́ний*), рідше *-н* (*за́тесаний, н'ї́йма́ний*), *-н-ен* (*роз'пухнен'і*) і *-ш* (*по́гибший*). Перевага суфікса *-ан* як засобу творення дієприкметників – ознака спільна для говірок МДД, зауважена як характерна для «багатьох південно-західних говорів» [1: 42].

Чергування приголосних у багатьох формах дієслів у говірці зберігаються (*прий'є́джайе, купл'ати, ставл'ат, ло́ул'ат, ти́щу, скажу*), але виявляють її специфіку порівняно з літературною мовою, що полягає у наявності чергувань, відсутніх у ній (*скла́джан'і, приго́товл'аний*), й у відсутності чергувань, наявних у ній (*роз'пухнені, підгро́мад'ува́у*), а також їх варіантності (*перегру́з'а́йем* і *перегру́жали, розгру́жали*). Найбільш послідовне явище, загалом інтегральне для говірок МДД, – відсутність чергування *д/дж* у 1 ос. одн. дієслів II дієвідм. (*си́д'у, за́ход'у, ви́ход'у, н'ї́дход'у*), діалектологами пояснюється аналогією до інших особових форм.

«Грубуватість» деяких прислівників (*су́да, суди, суди, то́ди, в'ї́д'тоди, до́си*) впадає у вічі меншою мірою, ніж наявність специфічних форм *в'ї́ти, в'ї́ци, в'ї́тки* (*в'ї́ти повт'ї́кали, ви́жили в'ї́ци, в'ї́тки ти?*; *в'ї́ти-в'ї́ти і нас ви́ловили, ку́ли н'ї́в'ї́ти-н'ї́в'ї́ти по'ї́д'вл'а́йу́а*), відсутніх в багатьох інших говірках МДД, але властивих південно-західним діалектам.

Статус нульового діалектизму мають форми типу *ту́точки, та́кочки, ти́перички, по́томички* (*ту́точки / не ка́жуть / це в Ча́ричанки / у нас тут / там*). Крім прислівників *тут, там, те́пер, по́том*, використовуються *ту́то, та́ко, по́тому*. Відзначається функціонування прислівників *шас* (*шч'ас*), *на́да*, форм типу *ст'ї́ко, с'к'ї́ко, т'ї́ко, м'ї́ко* за лакуарності відповідників літературного стандарту. Форма займенникового походження *той* вживана у значенні ‘тобто’ (*той / в'ечором*).

В системі сполучників протиставні відношення може виражати слово *але* (*ст'рогий / але́ чесний, але́ ж ко́лхоз бу́у, але́ інт'єр'єсно / да*), що виділяє цю говірку з-поміж більшості інших в ареалі МДД, де його немає. Проте вживані й інші сполучники з цим значенням – *а, но, ну* (*а́ ранч'ї́ з'рубки не бу́ло / а́ бу́ла н'ї́ч, ко́ней ма́ло у се́л'ї́ / но́ йе іша́ки, зи́ма су́ха / ну́ морозна*). У функції умовного вживається й властивий багатьом говіркам ареалу сполучник *ї́єсл'ї́* (Шв., Тр., Бр., Пт.).

Активність часток, притаманна діалектному мовленню, відзначена й у говірці с. Ройлянки. Специфічною є частина *да*, уживана для вираження ствердження (*да / нас ра́йки*), що характерно й іншим говіркам МДД.

Особливості інтер'єктива полягають у наявності вигуків-часток *мей, бре, гай* (*мей / хлопче / ї́ди су́да; мей / чу́йеш; а́ йа́ ка́жу ст'е́жка / мей; гай бре / в'ї́рши йо́му; гай / по'жа́луйста / пус'т'ї́т*), що є інтегральним для більшості говірок МДД.

Спостереження над граматикою говірки уможливило виділення її інтегральних і диференційних щодо ареалу МДД діалектних рис. Спільним з говірками МДД є: уніфікація флексій іменників за зразком твердої групи (*ду́шойу, вулицо́йу, дн'ом*); спорадичність чергування іменників (*у Ройл'анки*); поширеність флексії *-ї́у* (*подру́жк'ї́у, бол'гар'ї́у*); закономірність у чергуваннях дієслів (*си́д'у, за́ход'у*); їх форми типу *ва́ре, при́ходе*; по-

ширеність аналітичних форм майбутнього часу (*буду купл'ати*) і відсутність відповідних синтетичних; активність дієприкметникового суфікса *-ан* тощо. Звичайно, ці ознаки в ареалі можуть виявлятися по-різному (охоплення діалектного простору, характер варіантності, частота), вони притаманні й іншим діалектам української мови, проте є риси, які у сукупності відмежовують ареал МДД: поширеність часток *мей, бре*; уживання мікротекстів-цитат румунською і російською мовою тощо.

3-поміж інших говірку в ареалі вирізняє: наявність сполучника *але*, що сприймається як певною мірою чужорідний елемент для більшості говірок МДД, за яким мовці відрізняють своїх і західних (*алешиникі*); твердість *ц, с*, що виражається у формантах дієслів *-са*, прикметників *-ск*, займенників *-с*; формант інфінітива *-ти*; наголошення дієслівних форм на основі; форми атематичних дієслів (*да сеи, йі сеи*); форми дієслів 3 ос. мн. (*бе'рут, хт'ат*); більш послідовна м'якість при відмінюванні іменників ч. р. з основою на *-р*; форми орудн. в. одн. І відм. (*М'ішом, Сашом*); форми дав. в./ місц. в. одн. II відм. (*жени'хови, по хл'ібови*), применниково-відмінкові конструкції з інструментальним значенням (з + орудн. в.), уживання займенникових прислівників *в'ітки, в'іти* замість *скудова, студова*, відсутність *туточки, такочки* тощо. Динаміка полягає у виході з ужитку, переході у розряд пасивних ряду граматичних засобів, раніше відзначених у говірці, іноді з позначкою «в мовленні старшого покоління»: частки *май* як засобу ступенювання; форм наз. в. мн. на *-ове* (*братове, кумове*); род. в. мн. на *-ий* (*свіний*); 3 ос. мн. дієслів II дієвідм. (*ход'а, нос'а, ставут, робут*) та ін.

У говірці с. Ройлянка, яка територіально відноситься до південно-східного наріччя української мови, степового говору (південнобессарабських говірок, говірок МДД), і досі домінують риси південно-західних діалектів. Така ситуація – різність територіальної і діалектної належності – типова для ареалу МДД, переселенські говірки якого розвиваються в умовах різнодіалектного змішування близько 200 років. І хоча за цей час тут сформувалася певна мовна єдність з перевагою південно-східної діалектної основи, досі відзначається мозаїчність – відсутність суцільного діалектного масиву. Особливо яскраво вона виявляється щодо говірок сіл з компактністю переселення (умовно монодіалектних), з прозорою діалектною основою, що може не збігатися з діалектною основою всього ареалу (своєрідних оазисів [4: 75]).

Отже, у с. Ройлянка Саратовського р-ну Одеської обл. побутує говірка південно-східного наріччя з південно-західною діалектною основою у північнобессарабських говірках (у подільському (західноподільський тип) і покутсько-буковинському говорах).

ЛІТЕРАТУРА

1. Логвин В.П. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини / В.П. Логвин // Територіальні діалекти і власні назви. – К., 1965. – С. 33–43.
2. Дроздовський В.П. Південнобессарабські українські говірки / В.П. Дроздовський // Праці Х республіканської діалектологічної наради. – К., 1961. – С. 132–155.
3. Берг Л.С. Бессарабия: страна – люди – хозяйство / Л.С. Берг. – Петроград: ОГНИ, 1918. – 244 с.
4. Дроздовський В.П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської

області): дис.... кандидата філол. наук / 661 Дроздовський Володимир Петрович. – Одеса, 1962. – 473 с.

5. Бевзенко С.П. Українська діалектологія / С.П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 246 с.

6. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Гаврило Федорович Шило. – Львів: Вид-во Львів. пед. ін-ту, 1957. – 254 с.

7. Дзендзелевский И.А. Украинские говоры нижнего Поднестровья : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / И.А. Дзендзелевский. – Одесса, 1952. – 15 с.

8. Бекеш Н.Б. Нівеляція родових відмінностей у множинній парадигмі іменників / Н.Б. Бекеш // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2005. – Вип. 14. – С. 44–48.

9. Герман К.Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Словозміна, службові слова / К.Ф. Герман. – Чернівці: ПРУТ, 1998. – Т. 2. – 215 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Бр. – с. Броска Ізмаїльського р-ну

Мт. – с. Матроска Ізмаїльського р-ну

Шв. – с. Шевченкове Кілійського р-ну

Мл. – с. Молдове Саратського р-ну

М. – с. Монаші Б.-Дністровського р-ну

Яр. – с. Ярославка Саратського р-ну

Пл. – с. Плахтіївка Саратського р-ну

Тр. – с. Трудове Кілійського р-ну

Пт. – с. Першотравневе Ізмаїльського р-ну

Сф. – с. Саф'яни Ізмаїльського р-ну

Ч. – с. Черкеси Б.-Дністровського р-ну

Сц. – с. Ст. Царичанка Б.-Дністровського р-ну

УДК 821.13/5

*Дьячук С.В.
(Київ, Україна)*

ЗАСОБИ ЕВФОНІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена засобам евфонії української мови, які забезпечують її мелодійність та милозвучність.

Ключові слова: евфонія, фонетичні варіанти.

Статья посвящена средствам эвфонии украинского языка, обеспечивающим его мелодичность и благозвучие.

Ключевые слова: эвфония, фонетические варианты.

The article is devoted to means of euphony of the Ukrainian language, which provides its melody and harmony.

Key words: euphony, phonetic variations.

© Дьячук С.В., 2012